

RESSENYES BIBLIOGRÀFIQUES

Aquesta secció bibliogràfica té l'objectiu de reunir tota la informació dispersa sobre ornitologia balear que apareix publicada en altres revistes i llibres, tant de la nostra comunitat com nacionals o estrangers, i, d'aquesta manera, fer-la més accessible a qualsevol persona interessada en l'ornitologia balear. Aquest apartat recull ressenyes breus en què es ressalten els principals resultats i s'hi aporten valoracions sobre el contingut de les publicacions rebudes a la biblioteca del GOB.

Un conjunt de col·laboradors redacten desinteressadament aquestes notes i contribueixen amb el seu esforç a la transmissió d'informació que podrà tenir una funció en la formació i l'actualització dels coneixements ornitològics dels membres de la nostra associació. Les ressenyes expressen les opinions dels revisors, això vol dir que no reflecteixen necessàriament el parer del GOB. Llista de col·laboradors: Gemma Carrasco, Xisco Avellà, i Juanjo Bazán.

LLIBRES

Atles ornitonímic de les Illes Balears

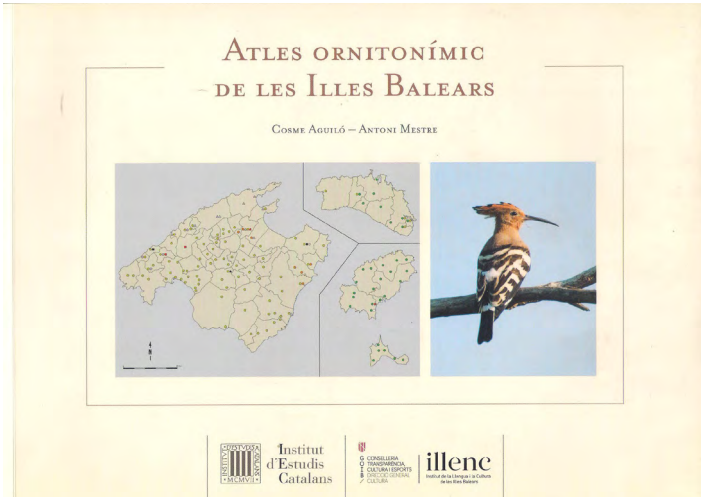
Cosme AGUILÓ i Antoni MESTRE. 2017. Institut d'Estudis Catalans / Institut d'Estudis Baleàrics. 468 pàgines.

Vet aquí una obra vertaderament original, sense precedents: se tracta d'un recull, amb la pretensió de ser exhaustiu, de tots els noms populars atribuïts a una classe zoològica (Aus, en aquest cas) a tot o bona part d'un domini lingüístic, com és el del dialecte català de les illes Balears, i la seva plasmació en mapes, de manera que se visualitza la distribució geogràfica de cada nom. Com veurem, el recull ha estat tan ingent, que encara que no s'hagués parat esment a la distribució geogràfica de cada denominació (és a dir, encara que no se tractàs d'un atlas, sinó d'un simple inventari de noms), l'obra ja constituiria una fita important.

Fins allà on sabem, se tracta de la primera obra (en qualsevol llengua) d'aquestes característiques. S'han fet reculls de noms populars de fauna en diversos

idiomes, però no en forma d'atles, ni tampoc tan exhaustius. Francisco Bernis, en el seu *Diccionario Vernáculo de Aves*, presenta un recull important de noms d'aus en castellà, però la seva obra no té caràcter d'atles, i tan sols inclou tres mapes, bastant rudimentaris, de distribució geogràfica de noms populars a la península Ibèrica (els de *Pica pica*, *Passer domesticus* i el gènere *Motacilla*).

En una llengua tan important i propera com el francès, no només no existeix cap atlas ornitonímic, sinó que ni tan sols s'ha fet un recull exhaustiu de noms populars d'auells, de manera que els noms comuns oficials de diverses espècies han estat adoptats calcant simplement la seva denominació científica (*gypaète*, *percnoptère*, *circaète*, *troglogyte*, *sterne*, *locustelle...*), la qual cosa indica

que s'han perdut irremissiblement els noms populars que sens dubte havien existit anteriorment.

Els dos autors de l'Atles són bons amics meus des de fa molt de temps, cosa que no m'impedeix de parlar amb una raonable objectivitat de la seva obra. Se tracta, com sembla obligat en un projecte així, d'un equip integrat per un filòleg i un bon coneixedor de la nostra ornitofauna. En Cosme Aguiló, doctor en Filologia catalana per la UIB, i gran expert en toponímia, és autor de nombroses publicacions en aquest camp (la seva tesi doctoral versà sobre la toponímia de Santanyí i ses Salines). En Toni Mestre figura dins la nòmina d'ornitòlegs més destacats de Mallorca, amb una formació autodidacta (com la de tots els ornitòlegs: no existeix cap facultat universitària que atorgui un títol en aqueixa especialitat).

Les xifres de l'obra que ens ocupa són francament

aborronadores, i en conjunt permeten de fer-se una idea del seu abast i del seu mèrit: un llibre de 468 pàgines, que recull en 171 mapes la distribució detallada de les denominacions populars de 148 espècies, dues subespècies i algunes variants de sexe, edat i plomatge. La gestació de l'obra ha estat molt llarga: 16 anys de feina de camp (1989-2005) i 12 de processament de la informació i d'elaboració del llibre (2005-2017). La informació va ser recollida mitjançant enquesta oral amb informants que acreditassin un cert coneixement dels noms dels aucells: 501 enquestes (duites a terme a 126 localitats de les quatre illes), un 80% dirigides a un sol informant i el 20% restant a més d'un alhora (fins a cinc), de manera que el total de persones enquestades s'eleva a 651 (quasi tots, homes, tret de vint-i-una dones), distribuïts per illes d'aquesta manera: 428 a Mallorca,

90 a Menorca, 112 a Eivissa i 21 a Formentera. El resultat: 34.103 registres (un registre representa un nom determinat recollit de boca d'un informant concret), que inclouen 1.903 noms distints (incloses les simples variants fonètiques), cosa que implica una mitjana d'una dotzena de noms diferents per a cada espècie (una xifra que varia, emperò, moltíssim: des d'una única denominació fins a 64).

En efecte, hi ha una espècie, el verderol, que rep un únic nom a tot l'arxipèlag, mentre algunes altres (corb, perdiu, voltor) presenten molt poca variació en la seva denominació.

A l'extrem contrari, *Lanius senator* rep 64 denominacions; *Motacilla flava*, 59; *Turdus iliacus*, 56; *Motacilla alba*, 55; *Cuculus canorus*, 48; i *Muscicapa striata*, 47. La il·lustració adjunta mostra el mapa d'aquesta darrera espècie (no s'hi inclou la llegenda).

Set espècies reben un nom diferent a cada illa (considerant aquí Eivissa i Formentera com un tot únic). Per exemple, *Parus major* (*ferreric* a Mallorca, *primavera* a Menorca i *picaformatges* a les Pitiüses); o *Pluvialis apricaria* (*fuell* a Mallorca, *xil·lot* a Menorca i *martinet* a les Pitiüses). Curiosament, el nom que designa un conjunt d'auells també és diferent a cada illa: *esbart*, a Mallorca; *falcat* (o el castellanisme *ranxo*), a Menorca; i *ardada* a les Pitiüses.

Una dotzena d'espècies tenen una denominació coincident a dues illes, mentre a la tercera el nom és diferent. Exemples: *collblau* a

Mallorca i Menorca / *collverd* a les Pitiüses; *virot* a Mallorca / *baldritxa* o *boldritxa* a Menorca i les Pitiüses; *tudó* a Mallorca i Menorca / *colom salvatge* a les Pitiüses; *òliba* o *òliva* a Mallorca i Menorca / *òbila* o *olivassa* a les Pitiüses; *falzia* o *valzia* a Mallorca i les Pitiüses / *ginjola* a Menorca; *rupit* a Mallorca i Menorca / *gavatx-roig* o *fredolec* a les Pitiüses; *pàssera* a Mallorca / *mèrlera* a Menorca i les Pitiüses; *busqueret* a Mallorca i Menorca / *enganyapastor* o *enganyeta* a les Pitiüses; *estornell* a Mallorca i Menorca / *tornell* a les Pitiüses; *passerell* a Mallorca i Menorca / *llinquer* a les Pitiüses.

Alguns nom són clarament polisèmics (és a dir, designen espècies distintes segons el lloc). Els principals són: *tord roquer* (referit a 7 espècies distintes), *polla d'aigua* (6), *primavera* (6), *arpella* (5), *capnegre* (5), *gallineta* (5), *piula* (5), *reiet* (5) i *titina* (5).

Un nombre indeterminat de noms o variants (possiblement prop de la meitat) no havien estat recollits mai abans, ni tan sols al *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Alcover i Moll, tot i el caràcter inqüestionablement monumental de la seva obra. Donat que l'edat mitjana dels informants de l'*Atlas ornitòmic* deu aproximar-se als 70 anys, no hi ha dubte que el recull de noms duit a terme per Aguiló i Mestre representa salvar de l'oblit un vertader tresor de cultura popular que perillava de perdre's en un termini de poques dècades.

L'*Atlas* enumera també una sèrie de noms que han estat recollits però que els autors no són

capaços d'atribuir de forma segura a una espècie determinada, com per exemple: *bisbe*, *brullola*, *cega negra*, *desfeta*, *escarabitany*, *falcó perdiuer*, *frareta*, *malmarinada*, *passamar*, *ruqueta*, *titi* o *ventall*.

En el curs de les enquestes no tan sols s'han recollit noms populars, sinó també un volum immens d'informació sobre altres aspectes de la cultura popular relacionada amb els aucells: rondalles, cançons populars, adagis, auguris, contarelles, creences populars sobre

els hàbits de les diverses espècies, o mimologismes (transcripció imaginària a paraules del cant dels aucells, com per exemple el del tudó, que suposadament crida "justicia-per-tu" al caçador que se disposa a matar-lo). Me consta que Aguiló i Mestre tenen en ment la possibilitat de processar tota aqueixa informació i començar a elaborar el que amb el temps pot arribar a ser un digne complement de la present obra. – XISCO AVELLÀ

Aus/Aves de Mallorca.

On i quan observar-les. Dónde y cuándo observarlas

REBASSA M., MANCHADO J., TORRENS S., ORIOLA M.C.. 2018. Ed. Birding and Nature Majorca. 231 pàgines.

Aquest llibre interessant, que ha vist la llum ja dins 2018, és una guia didàctica entretinguda i visual que inclou una selecció de 200 aus, de les 371 registrades oficialment a Mallorca en estat salvatge, d'entre les quals s'hi inclouen les 119 que es reproduïxen a l'illa, així com gairebé totes les espècies hivernants o migrants habituals. També hi apareixen algunes espècies rares o escasses, però que es consideren rellevants per la seva singularitat o per la importància conservacionista. Com és natural, a la guia no hi manquen les aus endèmiques, que donen un especial valor a les illes en general.

El llibre, editat en català i castellà, es presenta amb una breu introducció i un mapa de Mallorca, Cabrera i sa Dragonera, en què s'assenyalen les principals zones d'observació d'aus. Després de la

introducció i del mapa, apareixen les 200 espècies seleccionades, que es mostren en fitxes que ocupen una pàgina on apareix el nom oficial de l'espècie en català, castellà i llatí, una fotografia identificativa i un mapa de Mallorca i Cabrera en el qual apareix acolorida la zona on és possible veure l'espècie. Una gradació de colors indica si l'au és sedentària abundant (verd fosc), sedentària escassa (verd clar), estival reproductora abundant (vermell fosc), reproductora estival escassa (vermell clar), hivernant abundant (blau fosc), hivernant escassa (blau clar), migrant abundant (taronja fosc) o hivernant escassa (taronja clar). Finalment, també s'inclou a cada fitxa un diagrama o calendari fenològic en què apareixen els 12 mesos de l'any, on s'assenyala la presència de l'espècie (setmana a setmana) i en la qual els mateixos colors n'indiquen l'estatus. Aquesta fenologia setmanal de cada au és sens dubte una de les grans novetats d'aquesta guia i és on es nota la gran feina de l'experimentat geògraf Josep Manchado i del biòleg Maties Rebassa

Cada fitxa ve acompanyada d'una descripció de l'au en la qual podem trobar redactades de forma breu i amena les seves característiques distintives, plomatge, bec, coloració de les potes, trets més singulars, quan i on poden ser observades (zones o hàbitat), número d'exemplars habituals durant l'observació, abundància i altres detalls interessants de cada espècie. La descripció que acompanya cada au és tan amena

com actualitzada i científicament rigorosa.

Després de les fitxes, tanca el llibre la llista de les aus citades a Mallorca, categories A, B i C (371 espècies) i la de la categoria D o de procedència dubtosa (9 espècies). Aquestes llistes, actualitzades i molt completes, mostren per a cada espècie quin és el seu estatus precís, i es complementen a més amb algunes dades afegides d'interès (per exemple, en quins mesos s'ha citat cada raresa, o en quines localitats es solen detectar les menys comunes) de totes les espècies que no tenen una fitxa individualitzada.

S'ha de destacar l'altíssima qualitat i bellesa de les fotografies de cada au a les fitxes, la gran majoria de les quals són de l'excelsionista fotògraf i mestre de fotògrafs Sebastià Torrens. També hi apareixen fotografies, totes magnífiques, de Juan Sagardía, Mario Suárez i Maties Rebassa.

El disseny general del llibre és realment molt atractiu i, en el resultat final, es nota la mà perfeccionista de la dissenyadora M. Carmen Oriola.

Com a única objecció a aquest interessant llibre podem citar que algunes espècies que es deixen veure cada any a la nostra illa no apareixen en la magnífica selecció del llibre i poden trobar-la a faltar els lectors a qui va dirigida l'obra, per la qual cosa desitjarem que, en futures edicions, els autors ampliiin la selecció de 200 espècies. També poden, els lectors, trobar a faltar un índex per espècies en lloc del que es mostra, per famílies; el primer podria resultar més pràctic.

Aquest llibre és, en definitiva, un petit atlas de distribució de les aus de Mallorca i dels illots adjacents (tant durant l'època reproductora com durant els mesos hivernals o els passos migratoris), una atractiva guia ornitològica i, a la vegada, una obra especialitzada de consulta, que posa en valor Mallorca com a illa de gran importància ornitològica, on poden observar-se un número molt notable d'espècies, a pesar de l'extensió reduïda, gràcies a la seva ubicació al centre de la Mediterrània occidental.

Els quatre autors, amb una llarga experiència en l'edició i publicació de guies, mapes i llibres divulgatius, ens sorprenen una

vegada més amb aquesta magnífica guia d'aus, que serà útil tant a ornitòlegs experts com a persones que s'inicien en l'observació d'aus o en l'ornitologia en general, així com a visitants ocasionals o turistes interessats en l'observació o coneixement de les aus de Mallorca. L'obra respon esplèndidament a les tres preguntes que es faran els amants de les aus: quines espècies puc veure a Mallorca, on i quan observar-les.

El llibre pot adquirir-se actualment per 24 € i es pot trobar a la gran majoria de llibreries de l'illa. També es pot adquirir directament al web www.birdingmajorca.com.

– Juan José BAZÁN.

ARTICLES

Supervivència aparent i taxa de creixement poblacional a llarg termini del tirolil-lo camanegre *Charadrius alexandrinus* a Mallorca, arxipèlag de les Illes Balears, Espanya

GARCÍAS, P.J. & TAVECCHIA, G. 2018. *Ardeola*, 65: 59-68.

Aquest article analitza les dades de captura i marcatge de tirolil-lo camanegre *Charadrius alexandrinus* entre 1977 i 2015. Els autors van fer captures i marcatge amb anelles de colors per lectura a distància, i s'han utilitzat aquestes dades per avaluar la taxa de supervivència i el creixement de la població a llarg termini. En total es varen capturar i marcar 214 exemplars adults, en època reproductora, en les dues zones principals de cria de Mallorca. D'aquests exemplars marcats, 20 varen ser controlats al manco una vegada (9%) en els anys següents.

Es considera que les poblacions d'aus limícoles en general estan patint un retrocés a nivell mundial, a causa de factors com la pèrdua d'hàbitat lligada al desenvolupament humà en zones costaneres i zones humides, així com al recent canvi del règim de pluges. En particular, el tirolil·lo camanegre, encara que és una espècie abundant, està minvant i fins i tot ha desaparegut com a reproductor en diferents països del nord d'Europa. Les majors amenaces per a l'espècie són la pèrdua d'hàbitat i les molèsties ocasionades pel turisme o les activitats de lleure.

A Mallorca, la població reproductora estimada el 2007 és de 161-185 parelles, i els autors de l'article consideren que és una població estable, encara que la distribució de les zones de cria dificulta de fer-ne un recompte exhaustiu, i que el nombre de turistes, principal amenaça considerada per a l'espècie, ha incrementat de forma desmesurada durant la darrera dècada.

Amb les dades de marcatge i re-captura obtingudes durant els 38 anys de treball, els autors fan l'anàlisi demogràfica que dóna com a resultat una mitjana de supervivència anual aparent de 0,75 per als adults de tirolil·lo camanegre. Els models de població utilitzats suggereixen una població estable o lleugerament en creixement.

No obstant, segons el mateixos autors, aquests resultats presenten una sèrie de limitacions. D'una banda, l'escassetat de dades malgrat el llarg període de temps

dedicat al marcatge no permet una estimació robusta de la supervivència anual. A més, els autors exposen que les variables no disponibles per a la població de Mallorca (supervivència en el primer any i èxit reproductor), i que eren necessàries per als models estadístics, s'han pres d'estudis fets a d'altres poblacions, i que aquestes variables no són, per tant, necessàriament aplicables a la població mallorquina. Malgrat això, els autors expliquen que el resultat no canviaria encara que en el model variés l'èxit reproductor, a no ser que l'èxit reproductor real de la població de Mallorca caigués per davall de 0,22, cosa que és improbable, ja que les pèrdues de nius només ocorren, segons els autors, de manera accidental per molèsties provocades per turistes i mascotes a les platges, i que els predadors potencials (gavines i moixos), es troben en baixa densitat a les zones de cria d'aquesta espècie.

En conclusió, l'estudi ens suggereix una supervivència aparent per a l'espècie, i una tendència per a la població a llarg termini, però es podrien obtenir resultats més consistents si es disposés d'un major nombre de lectures i es coneguessin dades sobre la població reproductora local (mida de posta, èxit reproductor, supervivència en el primer any).

Per acabar, els autors recomanen com a mesura per incrementar la mida poblacional de l'espècie, protegir les zones de cria i minimitzar-hi les molèsties.-
Gemma CARRASCO.

Differential adult survival at close seabird colonies: The importance of spatial foraging segregation and bycatch risk during the breeding season.

GENOVART M., BÉCARES J., IGUAL J-M., *et al.* 2017. *Global Change Biology*, 00:1-13.

S'analitzen en aquest estudi les diferències en la supervivència adulta observada en tres colònies de cria diferents de virot gros *Calonectrix diomedea*, degudes a la segregació de les zones d'alimentació i al diferent risc de captura accidental per arts de pesca, en funció de la zona escollida.

El virot gros, igual que ocorre amb altres aus i altra megafauna marina, es veu afectat per la captura accidental per arts de pesca. En particular, aquesta espècie sofreix una alta mortalitat, amb un fort impacte per a la població, a causa de les captures ocasionades per la pesca de palangre.

Com a punt inicial de l'estudi, utilitzant les dades de seguiment de tres colònies de cria properes (illa es Pantaleu, illa de l'Aire i les illes Columbretes), els autors varen comparar la supervivència adulta, utilitzant models *multi-event* de captura-recaptura. Contràriament al que era d'esperar per a una espècie longeva com aquesta, la supervivència adulta va diferir entre les tres colònies.

Per poder avaluar les potencials causes d'aquesta diferència, per una banda es va mesurar el volum dels ous a les diferents colònies, mesura que serveix com a indicador de la disponibilitat d'aliment i de la condició dels adults. Al mateix temps, es va elaborar un mapa de risc de captura accidental per pesca de palangre i, finalment es van analitzar els patrons de distribució

dels adults de les tres colònies durant l'època de cria mitjançant el marcatge amb GPS.

No es van trobar diferències en el volum dels ous entre les colònies, encara que sí que es va detectar una variació interanual, similar en les tres colònies estudiades. Aquestes diferències anuals es veuen influenciades per l'índex NAO (Oscil·lació Nord Atlàntica, que afecta la producció, distribució i abundància dels organismes de què s'alimenten les aus). Es descarta per tant que les diferències en la supervivència adulta siguin degudes a una diferent disponibilitat d'aliment.

Utilitzant dades del sistema de seguiment per satèl·lit d'embarcacions de pesca (VMS), quan aquestes dades estaven disponibles, o informació sobre el nombre d'embarcacions per port, enquestes o dades d'estudis fets amb observadors a bord, es va elaborar un mapa de risc de captura accidental per a l'espècie. Es van considerar factors com l'abundància de vaixells, el nombre màxim d'hams que els diferents tipus de vaixells poden emprar, o els mesos en què el virot gros és present al Mediterrani. Amb aquesta informació es va elaborar un mapa que mostra que les zones de major risc de captura accidental són, d'una banda, les que corresponen a la plataforma continental, en particular la costa del Centre i Nord de Catalunya, i la zona entre el

cap de la Nau i el cap de Palos; i, de l'altra, les aigües profundes al sud de les Illes Balears. En canvi, queden com a zones de baix risc les aigües profundes entre la costa catalana i l'arxipèlag balear.

Amb el marcatge d'adults amb sistemes GPS durant el final de la incubació i el període d'alimentació de polls, es va observar com, malgrat que les tres colònies de cria es troben bastant properes, hi ha una clara segregació entre els individus de cadascuna d'elles. Els exemplars que crien a Menorca van a alimentar-se majoritàriament al canal entre Mallorca i Menorca, mentre que els de les Columbretes romanen al voltant d'aquest arxipèlag, i els de Pantaleu van a la costa sud de Balears i a la costa del cap de la Nau.

Quan es creuen les dades del mapa de risc de captures accidentals i els patrons de distribució, es veu com els individus de Pantaleu tenen una major probabilitat de ser capturats accidentalment, ja que en ells hi ha un major solapament entre les zones d'alimentació i les zones d'alt risc. Els individus de les Columbretes presenten un risc menor, i els de Menorca són els que mostren el risc més baix.

Aquests resultats concorden amb els obtinguts en analitzar la supervivència adulta a les tres colònies. La probabilitat de supervivència adulta més alta va ser per als individus que crien a l'illa de l'Aire, i la més baixa pels individus de Pantaleu, mentre que els de les Columbretes mostren un valor intermedi. Els valors obtinguts per Columbretes i sobretot per Pantaleu són molt menors dels que s'esperarien per a aquesta espècie. En aquest estudi es posa de manifest la importància de solapar diferents informacions disponibles, per obtenir un coneixement més acurat de la realitat, creuant informació sobre mapes de risc, paràmetres demogràfics i anàlisi espacial de les zones d'alimentació. Aquest enfocament seria extrapolable a d'altres amenaces d'origen antròpic (torres elèctriques, aerogeneradors, etc.), i a d'altres espècies (colonials, amb segregació colònia-específica i risc de mortalitat variable en l'espai). Això permetria als gestors conèixer com les amenaces antropogèniques afecten de forma diferencial a petita escala, i guiar en conseqüència la seva presa de decisions.- Gemma CARRASCO.